

Tibet Buddhizmine Ait Eski Uygurca Bahşı Ögdisi*

Mehmet Ölmez
(Ankara)

1. Giriş	2. Metin	3. Çeviri
4. Açıklamalar	5. Dizin	6. Kaynaklar

1. Giriş

Tibet Buddhizmine ait Eski Uygurca metinler esas olarak Moğol dönemine, 13-14. yüzyıllara, aittir. Bu döneme ait metinler çoğunlukla “Kursiv” yazıyla yazılmıştır. Bu metinler arasında yuvarlak tomar biçimli değil de kitap biçiminde olanlar da vardır, krş. BT VIII, 17. s. Bu dönem metinlerinden ilk kez söz eden F. W. K. Müller’dir. Müller Tantra Buddhizmine ait metinlerden, içeriğinden 1928’de yayımlanan bir yazısında söz eder (bak. BT VII s. 5). Tibet Buddhizmine ait ilk yayımlar “Blockdruck” metinlerdir (örneğin U II 27-50, 50-75, bak. BT VII. 5. s.). Konuya ilişkin ilk yayınsa 1910’da Radloff’un yayınıdır. İlerki yıllarda ise Ş. Tekin’in yayımları gelir. Tibet Buddhizmine ait Eski Uygurca metinlerin çoğunluğunu ise P. Zieme ve G. Kara birlikte yayımlamışlardır (bak. Kaynakça, BT VII, BT VIII, Tot.).

* *Bahşı Ögdisi*’ni çalışmamı öneren, metnin yazıçevrimini okuyup düzelti ve açıklama önerilerinde bulunan Prof. Dr. Peter Zieme’ye, yine metni bir kez okuyan, açıklama önerilerinde bulunan Prof. J. Oda’ya burada teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum. Ayrıca Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi, Berlin Devlet Kütüphanesi, Prusya Kültür Varlıkları, Doğubilimleri Bölümü, Turfan Koleksiyonu’nda U 5678 kaydı ile saklanan metnin yayım izni konusunda yardımcı olan Dr. S. Raschmann’a ve metni yayımlamama izin veren akademi yönetimine burada ayrı ayrı teşekkür ederim (Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, Staatsbibliothek zu Berlin - Preußischer Kulturbesitz Orientabteilung).

1 Bu dönem Uygurca metinler ve özellikleri için BT VII, VIII, Tot. gibi döneme ait metin yayımlarının giriş bölümleriyle Elverskog’un yakın zamanda yayımlanmış olan *Buddhist Uygur Edebiyatı* adlı çalışmasının 105-125. sayfalarına bakılabilir.

Bunların dışında Japonya'da da *Ölüler Kitabı* üzerinde 1925'te T. Haneda, 1974'te de M. Shōgaito kısaca durmuşlardır (bak. Tot. giriş notu). Bu dönem Uygurca metinler ve özellikleri için BT VII, VIII, Tot. gibi döneme ait metin yayınlarının giriş bölümleriyle Elverskog'un yakın zamanda yayımlanmış olan *Buddhist Uygur Edebiyatı* adlı çalışmasının 105-125. sayfalarına bakılabilir.

Söz konusu metinlerin sözvarlığı öteki metinlerle karşılaştırıldıklarında, bir ölçüde farklılık gösterirler. Örneğin bu metinlerde Tibetçe sözcükler, kişi adları bu dönem öncesi metinlerine göre daha çoktur; bu konuda söz konusu metin yayınlarının dizin bölümlerine bakılabilir.

Bizim metnimizde Berlin Turfan Koleksiyonu'nda saklanmakta olup U 5678 kaydını taşımaktadır. Metnin eni 20, boyuysa 50 santimetredir. Baş tarafı biraz kopuk olan metnin ilk satırları da bir hayli yıpranmıştır, izleyen satırlarsa tamdır. Metnin ilk yüzünde 55 arka yüzünde ise 29 satır vardır.

Metnimizden daha önce P. Zieme ve G. Kara konuyla ilgili yayınlarında, Tot. ve BT XIII'te söz etmiş, çeşitli alıntılar yapmışlardır.

Yazım Özellikleri:

Metinde, son dönem Uygur metnlerinin çoğunda olduğu gibi, ötümlü ve ötümsüz ünsüzler arasında pek ayırım gözetilmez. Özellikle art ünlüler komşuluğundaki gırtlaksız sesler /g, k/ yazılırken kullanılan noktalamalar *k* ile *g* arasında bir ayırım göstermez. Tabii bu ve benzeri özellikler önceki dönem metinlerde de (Örneğin Altun Yaruk Sudur, Xuanzang Biyografisi çevirisi vb.) görülür.

Kimi sözcüklerde *n*'nin üzerine konan tek noktayla ayırt edildiği görülür: *s'd' pyr ' rwdyty ñyñk /sadapiraruditeniñ/, 'wydwmwz ñy /üdümüzni/, 'wyñkr'k'n /öñräkän/, pwrq'n ñyñk /burhanñ/, p'qşy ñyñk /bahşınıñ/, lwq'l'n /luglan/, //dyñ /[a]dın/, m'ñyñk /mäniñ/, ywykwñ- /yükün-, t/kyñy /t[a]kini/*

Eksik yazım örnekleri: qlty /k(a)ltı/

Fazla yazım örnekleri: ''s'n /äsän/

d yerine yazılan *t*: 'ykyt /igid/, üd /'wyt/, 'yt- /ıd-/

h'nin yazımı: pwrq'n, pwrq'ñ /burhan/, p'qşy /bahşı/

ğ ile yazılan g ve k: p'qşyq /bahşig/, 'syq /asıg/, tylt'q /tıltag/, mwnd'q /mundag/, 'wq /ok/, s'qyn- /sakin-/ , qyl- /kıl-/ , twrç'rw /turkaru/

q ile yazılan g ve k: 'y'm'q /ayamak/, 'lqw /alku/, kolgu /qwlqw/, 'wqwş /uguş/, s'qynç /sakinç/, t'rq'r- /tarkar-/ , q'lysyz /kahısz/, 'wq- /uk-/

ş ile yazılan ş: twyşrwyl- /tüşrül-/ , twşwş- /tuşuş-/ (2 kez), twşwşm'q /tuşuşmak/

d ile yazılan t: 'wryd- /öriş-/ , qwd /kuş/, kwyrkyd- /körkiş-/ , kyrdkwn- /kertgün-/ , tyd- /tiş-/ , 'wdly /uşlı/, 'rtwq /arçok/, t'dyqlyq /taşıglıg/, pwydswn /büşzün/, 'wqş'dy /ohşaşı/, y'r'dyl- /yaraşıl-/ , wydwn- /öşün-/ , yyldys /yılışız/

s ile yazılan z: kwysw nwr /közünür/, y'swql'ryn /yazoklaryn/, 'wyswkszw /üzüksüz/, sysyk lyk l'r nynk /sezikliglerniş/, 'wdwsm'q /uğuzmak/, pwydswn /büşzün/, pyrswn /berzün / , 'ksyk /ägziř/, kykwrswn /kigürzün/, twyşrwyml'swnl'r /tüşrümäzünlär/, qylswn /kılzun/, yyldys /yılışız/

Yabancı sözcüklerin yazımında öteki Uygurca metinlerden çok fazla bir fark görülmez; *amita*, *çintamani*, *t[a]kini* vb. Ancak Skr. *cintāmaṇi* Uygurca metinlerde genellikle -t- ile *çintamani* biçiminde yazılırken metnimizde -d- ile yazılmıştır.

Metinde kullanılan yazı ve harfçevrimi yöntemi *Uigurisches Wörterbuch* ile Xuanzang-Biyografisi yayınlarında izlenen yola göredir (bak. *UigWb*, 1, 1977: 6 ve ötesi ile HT VII s. 6 ve ötesi).

Sözvarlığı

Metnimiz sözvarlığı açısından da öteki Uygurca metinlerden, özellikle Tibet Buddhizmine ait metinlerden çok fazla ayrılmaz. Metnimizde yeni olarak *luglan* ve *çalk-* (~ *çalki-* ?) eylemleri geçerken, *orunsuz sav*, *yelü kökän*, *kısil yaṅkusı*, *isig mäni*, *beş çöpdik üd*, *ölgäysük üd* gibi seyrek karşılaşılan kullanımlar da görülür.

Çeviri

Burada yapılan çevirinin bir çeviriden ziyade çeviri önerisi olduğunu belirtmek, bir deneme olduğunu söylemek daha yerinde olacaktır. Çeviri Uygurca metnin bugünkü Türkçeye harfiyen aktarılmasından ibarettir. Örneğin metnimizde yer alan *bodi köñül* ibaresi Tot.'ta genellikle "Bodhi-Sinn (Bodhi düşüncesi)" olarak çevrilmiştir. Buradaki çeviride ise "aydınlık dü-

şünce" karşılığı yeğlenmiştir. İlgili ibarenin Tot.'ta geçtiği satırlar ve çevirileri şöyledir: 405 Bodhi-Tropfen, 413, 424, 454, 461, 746, 858 Bodhisinn-Tropfen, 879 Bodhisinn, 885, 914, 925, 938, 952, 137 Bodhi-Sinn, 278, 1313 Bodhi-Gesinnung (1313 *bodi köñül örit*- "Bodhi-Gesinnung entstehen lassen / Bodhi düşüncesini oluşturmak, yaratmak").

2. Metin

1. tünl[ä]

twyl//

2. // ok yonıgı ///

//m 'wq ywryqy ///

3. // bo ok ol üzä

// pw 'wq 'wl 'wyz '

4. [yeg ü]sdünki bahşıg ayamakta öñi

/// //ysdwnky p'qşyq 'y'm'qt' 'wynky

5. [burhan] kuñın bulur tesär [o]runsuz sav ärür ,

///// qwdyn pwlwr tys'r /rwñswz s'v 'rwr ..

6. [öñrä] köziñür kälmadük üdki alku burhanlar ,

//////// kwyswñwr k'lm'dwk 'wydky ''lqw pwrq'n l'r ..

7. [anıñ] tıltagınta bodi köñülüğ öñitürlär ;

///// tylt'q yñt' pwdy kwnkwl wk 'wryydw l'r : :

8. [bah]şı burhanlarınñ ätöz tözi ärür ,

///şy pwrq'n l'r nynk 't'wyz twyz y 'rwr ..

9. [ymä] ök ärür vayroçana burhannıñ öz tözi ,

/// 'wk 'rwr v'yrwç'n' pwrq'n nynk 'wyz twyz y ..

10. [yelü] kökän täg tñl(i)glar asıgın kılđacı ,

/// kwyk'n t'k tynlq l'r ''syq yn qyld'çy ..

11. [bah]şınıñ{nıñ} ätöziñä öĖä yükünürmän
///şy nynk nynk 't'wyz ynk' 'wyk' ywykwñwrm'n
12. [bahşı] burhanlarınñ tilläriniñ tözi ärür ,
//// pwrq'n l'r nynk tyl l'r y nynk twyz y 'rwr ,
13. [ymä] ök ärür amiṭa aba burhannıñ öz tözi
/// /wk 'rwr ''myd' ''p' pwrq'n ñyñk 'wyz twyz y
14. k[ı]s[ıl] yañkusı tæg tınl(ı)g asıgın kılđacı
q/s// y'ñkq̄w sy t'k tynlq ''syqyn q̄yld'çy
15. bahşınıñ fiñä öĖä yükünürmän ;
p'q̄şy ñyñk tyl ynk' 'wyk' ywykwñwrm'n :: ::
16. bahşı burhanlarınñ köñül tözi ärür ,
p'q̄şy pwrq'n l'r nynk kwnkwł twyz y 'rwr ..
17. ymä ök ärür [a]kşobi burhannıñ [ö]z tözi ,
ym' 'wyk 'rwr /'kşwpy pwrq'n nynk //yz twyz y ..
18. köñülin sakınıp özli [a]dınlıka asıg kıl[da]cı
kwnkwł yn s'q̄ynyp 'wyz ly //dyñ ly q' '/syq̄ qy//çy
19. bahşınıñ köñüliñä öĖä yükünürm[än] ; -
p'q̄şy nynk kwnkwł ynk' 'wyk' ywykwñwrm// ::
20. bahşınıñ öz tözi çinṭamani tæg ärür
p'q̄şy nynk 'wyz twyz y çyñd'm'ny t'k 'rwr
21. işin tüpkürüp beş türklüglärkä tükällig bolsar ymä ,
'yşyn twypwkdwrwp pyş twyrklwk l'r k' twyk'l lyk pwls'r ym' ..
22. ikisiz uğuşta yintäm bir taṭıglıg{lıg} kılđacı ;
'ykysyz 'wq̄wşt' yynt'm pyr t'dyq̄lyq̄ lyq qyld'çy ..

23. tolu tögirmi taluyka ögä yükünürmän ;
twlw t'kyrmy t'lwıy q' 'wyk' ywykwnwrn'n :: ::
24. mundagin bahşı başın üç ärdinilär ;
mwnd'q yn p'qşy p's yn 'wyç 'rdyny l'r ..
25. bintsun burhan t[a]kini nayvasikilar ;
pyntswn pwrq'n t/kyriy n'yv'syky l'r :: :
26. turkaru mäniñ töpümtä olururl[ar] tep ,
twrq'rw m'nynk twypwm t' 'wlwrwr l// typ ..
27. tetselar yalvarıp adıştit kolgu ol ,
tytsyl'r y'lv'ryp ''dyştyt qwlqw 'wl ,
28. bahşı mäniñ ätözümün adıştit kılzun
p'qşy m'nynk 't'wyz wmyn ''dyştyt qylswn
29. bagdaşını mudur .tügüp ärinmäksizin
p'qd'synw mwdwr twykw p'rynm'ksyz yn
30. isig mäniñ yaraşı tugurgalı bolup
'ysyk m'nkyk y'r'sy twqwrq'ly pwlwp
31. üç b(ä)lgü beş işlärig b(ä)lgülüğ kılayın
'wyç plkw pyş 'yşl'ryk plkwlwkw qyl'yyn
32. bahşı mäniñ tilimin adıştit kılzun
p'qşy m'nynk tylymyn ''dyştyt qylswn
33. saçok luglan savlartın öñi üdrülüp
s'çwq lwql'n s'vl'rtyn 'wynky 'wydrwlwp
34. çoğlug küçüg tıl[a]ñurmaklıg ünüg bulayın
çwqlwq kwyçwk tyl/nkwrn'q lyq 'wyn wk pwl'yyn

35. ündürmiş savım ünüm ün ägzig bützün
'wyndwrmys s'vym 'wynwym 'wyn 'ksyk pwydswn
36. bahşı mäniñ köñülümün adıştit kılzün
p'qsy m'nynk kwnkwl wmyñ ''dyştyt qylswñ
37. igid sakınçlarımın barçanı tarkarıp
'ykyt s'qynç l'rymyn p'rç' ny t'rq'ryp
38. teriñ keñ bilgä bilig ukmakıg berzün
tyrynk kynk pylk' pylyk 'wqm'q yq pyrswñ
39. kalısız ukup tuyayın oñarayın
q'lysyz 'wqwp twy'yyn 'wnk'r'yyn
40. ätözin alku kayu kılmyşlarım
't'wyz yn ''lqw q'yw qylmysl'rym
41. mandal mudur burhanlarnıñ işi bolzün
m'nd'l mwdwr pwrq'nl'mynk 'yşy pwlswñ
42. tilin alku keñürü sözlämişlärim
tyl yn ''lqw kynkwrw swyz l'myš l'rym
43. küsüşüm ol darni nom padakları bolzün
kwyswş wm 'wl d'rny nwm p'd'k l'ry pwlswñ
44. köñülin alku sakınmış ömişlärim
kwnkwl yn ''lqw s'qynmys 'wymysl'rym
45. sakınçsız yaruk yaşuk mani bolzün
s'qynçsyz y'rwq y'swq m'ny pwlz wn
46. çahşapat sımış tangarıg ıdmyş yazoklarım
ç'qş'p't symys t'nq'ryq 'ytmys y'swql'rym

47. arıg sogançıg ädgü adroklar bolzun
''ryq swq'nçyq 'dkw ''drwql'r pwlz wn
48. alku igid sakınçlıg nizvanıların
''lqw 'ykyt s'qynç lyq nyz v'ny l'rym
49. bilgä biliglig yaruk yaltrık bolzun
pylk' pylyk lyk y'rwq y'ldryq pwlz wn
50. alku tärs amranmaklıg köñültäki kılınçların
''lqw t'rz ''mr'nm'q lyq kwnkwl t'ky qylync l'rym
51. ulug mäñilig çın kertü bilgä bilig bolzun
'wlwq m'nkylyk çyn kyrtw pylk' pylyk pwlz wn
52. küsüşüm ol ohşatguluksuz yeg üsdünki bahşı
kwyswş wm 'wl 'wqş'dqwlwq swz yyk.'wysdwnky p'qşy
53. keñürü nomlap körkitip boşgurup tuyunmakka kigürzün
kynkwrw nwml'p kwyrkydyp pwsqwrwp twywnm'q q' kykwrswn
54. üzüksüzin kertgünüp ayap ögä yük[tün]üp
'wyswkswz yn kyrdkwñwp ''y'p 'wyk' ywk//wp
55. tapınu ögä yüktünürmän ögirü [täginürmän]
t'pynw 'wyk' ywykwnwrm'n 'wykyrw //////////////
56. ädgü öglilärkä tuşuşup yalğuz
'dkw 'wyklyl'rk' twşwşwp y'lnkwz
57. inçä k(a)ltı sudani täg ärinmäksizin
'ynç' qlty swd'ny t'k 'rynm'ksyz yn
58. nom üçün ätözümün titip tapınayın
nwm 'wyçwn 't'wyz wmyn tydyp t'pyn'yyın

59. sadapiraruditeniñ yorıkuña ohşaıı
s'd' p'yr ' rwdyty nyñk ywryq ynk' 'wqş'dy
60. ayançañ kertgünçlüg tetselarta ulatı
'y'nç'nk kyrtkwnçlwkw tytsyl'rt' 'wl'ty
61. tört uıtlı bilgülük üç bolmaktaki tınl(ı)glar
twyrt 'wdly pylkwlwk 'wyç pwl'm'q t'qy tyñlq l'r
62. beş çöpdik üddäkilär alku yertünçütäkilär
pyş çwypdyk 'wytd'kyl'r ''lqw yyrtwnçw t'ky l'r
63. yavlak yollarta täginçsizlärtä tüşrilmäzünlär
y'vl'q ywl l'r t' t'kynç syz l'r t' twyşrwl'm'swn l'r
64. tüşmädin ikin ara sezikliğläriñ balıkıta
twyşm'dyn 'ykyn ''r' sysyk lyk l'r nynk p'lyq ynt'
65. ölgäysük üdümüzni öñräkän bilälim
'wyk'yswk 'wydwmwz ny 'wynkr'k'n pyl'lym
66. ayıg ämgäklärig tarkarıp tuşuşmalım
'yyq 'mk'kl'ryk t'rq'ryp twşwşm'lym
67. artok agrı yeglärimiz kalısız bolzun
'rdwq ''qyr yyk l'rymyz q'lysyz pwlz wn
68. saçok luglan köñülümüz barça yokadıp
s'çwq luql'n kwnkwl wymwz p'rç' ywq'dyp
69. sukavaıta tugurdaçı köñülüg bulalım
swk'v'dy t' twqwr'dçy kwnkwl wk pwl'lym
70. burhanıg ömäk tuşuşmak birlä yaratılalım
pwrq'n yq 'wym'k twşwşm'q pyrl' y'r'dyl'lym

71. yaruk yaltrik uduzup çäkip körkitzün
y'rwq y'ltryq 'wdswp ç'lkyp kwyrkydz wn
72. bahşı birlä burhanlarnıñ uduzmakıña tuşuşup
p'qşy pyrl' pwrq'nl'mynk 'wdwsm'qynk' twşwşwp
73. nom äşidip viyakrit bulup tuyunmakıg tanuklalım
nwm 'şydyp vyy'kryt pwlwp twywnm'qyq t'nwql'lym
74. k(a)lp alkıgıñça bahşı birlä burhanka uflı ötüñüp
klp ''lqyqynç' p'qşy pyrl' pwrq'n q' 'wdly 'wydwynwp
75. nomug ulap nom uguşındakılarka asıg kılalım
nwmwq 'wl'p nwm 'wqwş ynd'qy l'rq' ''syq qyl'lym
76. küntüz enç äsän tünlä enç äsän
kwyntwz 'ynç ''s'n twynl' 'ynç ''s'n
77. küntüz tünlä altı üdtä enç äsän
kwyntwz twynl' ''lty 'wytd' 'ynç ''s'n
78. ançulayu ok alku üdtä enç äsäniğ
''nçwl'yw 'wq ''lqw 'wydt' 'ynç ''s'nyk
79. uflı tükällig bahşı berzün biziñä
'wdly twyk'l lyk p'qşy pyrz wn pyz ynk'
80. biziñ kertgünçlüg yltızımızniñ küçintä
pyz nynk kyrtkwynç lwk yyldysymyz nynk kwyçynt'
81. nom uguşnuñ tıltagtın turugmanıñ küçintä
nwm 'wqwşnwnk tylt'q tyn twrwqm ' nynk kwyçynt'
82. üç ärdinilärniñ darni arvışniñ küçintä ,
'wyç 'rdyny l'r nynk d'rny ''rvyş nynk kwyçynt'

83. köñülümütäkiçä bilgä biligkä tükällig bolalım ;
kwnkwł wmwz t'ky ç' pylk' pylyk k' twk'lyk pwl'lym ::
84. bahşı ögdisi tükädi sādhu sađu
p'hşy 'wykdysy twyk'dy sā dhu s'tw

3. Çeviri

1 [...] gece [...] 2yaşayışı [...] 3budur ve [...] 4en üstün Guru'yu övmekten başka 5“Buddha mertebesine ulaşır” denirse yersiz bir söz olur. 6Geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki Buddhaların tümü 7onun için aydınlık düşünce beslerler.

8Guru, Buddhaların vücudunun esasıdır; 9dahası vücut (Vairocana) Buddhanın asıl esasıdır. 10Gökkuşağı gibi canlılar yararına işler yapan 11Guru'nun vücudunu överek saygıyla eğilirim.

12Guru, Buddhaların dillerinin esasıdır, 13ayrıca Amitābha Buddha'nın kendi esası 14geçit uğultusu gibi canlılara yarar sağlayan, 15Guru'nun diline övgüyle saygıda bulunurum.

16Guru, Buddhaların düşüncesinin esasıdır, 17tabii Akşobhya Buddha'nın da kendi esasıdır. 18Kalbiyle düşünüp hem kendine hem de başkasına yararlı olan 19Guru'nun düşüncesini överek saygıda bulunurum.

20-22İşini tamamlayıp beş güçlülere tamamen ulaşırsa da, iki olmayan dhātuda her zaman bir tad sağlayan Guru'nun kendi esası Cintāmaṇi gibidir, 23dolu, değirmi okyanusu överek saygıda bulunurum.

24Böylece Guru “Başta olan Triratna, 25Devatā Buddha, Dākiṇi, Nāvāsika'lar, 26her zaman benim tepemde otururlar” der. 27Öğrenciler, yalvarıp övgü diler.

28Guru benim vücudumu övsün, 29bağdaş kurup, ellerimi kavuşturup üşenmeksizin 30sıcak mutluluğu uygun şekilde sağlayıp 31üç işaret ile beş işleri açık hale getireyim.

32Guru benim dilimi övsün, 33saçma, boş sözlerden de arınıp 34parlak gücü, güzel konuşma sesini bulayım, 35çıkarttığım sözüm, sesim hoş müzik olsun.

36Guru benim kalbimi övsün, 37yanlış sözlerimin tümünü uzaklaştırıp 38derin, geniş, bilinçli anlamayı versin, 39hiç kalmamacasına (herşeyi) anlayıp duyayım, düzeleyim.

40Vücudumla yapmış olduğum ne varsa, hepsi 41Maṇḍala, Mudrā

Buddhaların işi olsun.

42Dil(im)le açıklayarak anlattıklarım 43bütün istediğim o dhāranī, dharma şiipleri olsun.

44Kalbimle düşünüp taşındıklarımın tümü 45düşüncesiz parlak, aydınlık mañi mücevheri olsun.

46Öğretiyi bozmuş, adaklarını unutmuş kötü davranışlarım 47temiz ve güzel, iyi ve seçkin olsun. 48Yanlıı düşünceci hırslarımın hepsi 49bilinçli, parlak, aydınlık olsun. 50Bütün yanlış şeyler isteyen düşüncedeki davranışlarım 51yüce sevinçli, gerçek₂ bilgili olsun.

52Dileğim, karşılaştırılmaz en yüce Guru(nun) 53açıklayarak vazedip, gösterip, öğretip (beni) aydınlanmaya ulaştırmasıdır. 54-55(Bunun için) ke-sintisiz inanıp, saygı gösterip, överek eğilip, saygıyla eğilirim, sevinirim, 56iyi düşüncelilerle karşılaşarak yalnızca 57Sudhana gibi erinmeksizin 58öğreti için vücudumu feda edip hizmet edeyim, 59Sadāprarudita'nın yaşayışına benzer (şekilde).

60Saygılı inançlı öğrencilerden ve 61dört ödülü bilen üç varlık şeklindeki canlılar, 62beş karışık zamandakiler, bütün yeryüzündekiler 63kötü yollara, amaçsızlıklara düşürülmesinler, (bu yollara) 64düşmeden ikisinin arasında, şüphelilerin kentinde 65öleceğimiz vakti önceden bilelim, 66kötü davranışları uzaklaştırıp (onlarla) karşılaşmayalım.

67Çok değerli, iyi şeylerimiz (eksiği) kalmamacasına (tam) olsun, 68dağınık₂ kalbimiz tümüyle yok olsun, 69(böylelikle) Sukhāvati cennetinde doğuracak olan düşüncely bulalım, 70Buddha'yı düşünme, karşılaşma (şansıyla) yaratılalım. 71Parlak ışık yöneltip₂ (?) göstereyim. 72Guru ile Buddhaların yol göstericiliğiyle karşılaşp, (onlardan) 73öğretiyi dinleyip olacakları önceden bilip, duymayı elde edelim. 74Kalpa tamamlanıncaya değin Guru ile Buddhaya şükredip, 75öğretiyi sürdürüp dharmadhātu içinde olanlara yararlı olalım.

76Gündüz rahat ve huzurlu, gece rahat ve huzurlu, 77gündüz ve gece altı öğünde rahat huzurlu (olalım), 78böylecene günün her vaktinde rahatı, huzurlu olma 79ödül(ünü) tam olarak Guru versin bize.

80Bizim inanç esasımızın sağlamlığına göre, 81öğreti soyunun, nedenden kaynaklananın gücünde; 82Triratna'nın, dhāraṇīnin₂ gücünde, 83kalbimizdekine göre bilgiye tam ulaşalım.

84Guru övgüsü tamamlandı, iyi iyi.

4. Açıklamalar:

- 4 **yeg üsdünki bahşı:** Uyg. *yeg üsdünki, bahşı* ile birlikte ilk olarak Tibet Buddhizmine ait metinlerde, Moğol dönemi metinlerde görülür. Burada *bahşı* (< Çin. 博士 *bo shi*) daha çok *guru* “usta, yol gösterici, büyük usta” karşılığı kullanılmaktadır, Skr. गुरु *guru* ise “öğretmen, usta” anlamının yanı sıra, esas olarak “ağır, önemli, ciddi” anlamına gelmektedir, krş. BHSD 213 b (*guruka*). İbare aşağıdaki Uygurca metinlerde görülür: BT VIII A 68, 219, B. 109; BT VII J 1, BT XIII 58.7, Tot. 244.
- 5 **orunsuz sav** “yersiz laf, boş söz”, harf. Türkçe *yersiz* “*mec[azen]* yerinde olmayan, uygunsuz, anlamsız, manasız” ile karşılaştırılabiliriz, bak. TS⁷ 1308 b.
- 9 **vayroçana:** Skr. वैरोचन *vairocana* BHSD 512 a, MW 1025 c; burada BT VII’deki anlamıyla “vücut” karşılığında kullanılmıştır, *vairocana* = vücut (*Kāya*) (BT VII s. 111). Yine BT VII’de belirtildiğine göre *Vairocana* 1. Dhyānibuddha’nın 23. ve 24. Vira’larıdır (s. 111), bk. BT VII a 78, 91, 134, BT XIII 28.13, Tot. 665, 1210.
- 10 **yelü kökän:** Uygurca metinlerde çok seyrek olarak karşımıza çıkan ibare için daha 1972’de P. Zieme ayrıntılı bir açıklamada bulunmuştur. Buna göre ibare AYS, HT, *Sadaprurudita* ve *Dharmodgata Bodhisattva Öykülerinin Uygurcası* ve *Zauberritual* adlı Uygurca metinlerde görülür. MK’nin sözlüğünde de ibare يَلۡوۡ كۡوۡكۡن *yelü kökän* olarak geçmektedir (DLT Tıpkıbasım, 455.8). Buradaki kullanım günümüz Türk dillerinden yalnızca Kırgızcada, *kök çe*le olarak görülür. Zieme daha sonra G. Kara ile birlikte yayıma hazırladığı “Zauberritual”de (= BT VII) ibareye yine aynı şekilde yer verir (BT VII A 244, dipnot). Yukarıdaki bilgiler için bak. KaşZieme 463-465. sayfalar.

Aynı sözcüklere Zieme’den bir kaç yıl sonra değinen Tezcan da hem *yelü* hem de *kökän* sözcüklerinin günümüz Türk dillerinde yaşayan yeni biçimlerini sıralamıştır. Kökeni sorusu bir yana, okunuşu açısından özellikle Sarı Uygurca (Malov s. 68: *kökän, kükän*) ve Anadolu ağzlarındaki *-k-*’li biçimler sözcüğün *-g-* ile değil de *-k-* ile *kökän* okunmasını gerekli kılmaktadır, ayrıntılar için bak. HT X 821. açıklama (s. 109-110).

Dharmodgata Bodhisattva Öykülerinin Uygurcasını yayımlayan Ş. Tekin de yine aynı şekilde ibareye değinir, Ş. Tekin’e göre de ikinci sözcük *kökän* okunmalı ve **kö-k-ä-n* olarak çözümlenmelidir. Olası

bir **kö-* eylemi ise *köl-* “bağlamak” eylemi ile karşılaştırılır (BuddhUig II, 69. açıklama).

HT’de geçen örneğe ise S. Tezcan’ın hazırladığı X. bölümde yer verilir. Uyg. *yelü kökän* hem Suv.’da hem de HT’de Çin. 虹 *hong* (~*gang, jiang*) karşılığı olarak kullanılmaktadır:

Suv 434.20-21 *yelü kökän* = Çin. 虹 *hong* T c. 16, Nr. 665, 430 a 9³,

HT VII 986 *yelü kökän* = Çin. 虹 *hong* T c. 50, Nr. 2053, 259 b 8¹⁶,

HT VII 1251 *yelü kökän* = Çin. 虹 *hong* T c. 50, Nr. 2053, 260 a 3; HT VII 1251’de *kökän* yerine yanlışlıkla *kömän* yer alır, düzeltisi için bak. Komm. 1251.

HT VIII 2036 *yelü kökän* = Çin. 虹 *hong* T c. 50, Nr. 2053, 267 b 22¹⁵,

HT X 821 *yelü kökän* = Çin. 虹 *hong* T c. 50, Nr. 2053, 277 b 12¹¹,

HT X 831 *yelü kökän* = Çin. 虹 *hong* T c. 50, Nr. 2053, 277 b 14¹³.

Yukarıdaki örneklere ek olarak *yelü kökän* üç kez de Tot.’ta geçer (682, 686, 1181). BT VII’de de *yelü kökän* “seyrek görülen sözcükler (selden Belegte Wörter)” arasında sayılır. Sözcüğün Tibetçesi ise *ṣa-choṅ*’dur (73 b).

- 13 **amiṭa aba:** Skr. *amitābha* “ölçülemez parlaklık”; Uygurcada sözcüğün Sanskrit aslındaki sandhi (*ā* → *-a ā-*: *amita ābha*) parçalanmıştır, bak. UigWb 118 b, BT XIII, 20.22 dipnot; *a. burhan* “Amitābha Buddha” 阿彌陀佛 *a mi tuo fo* doğu cennetinin, *Sukhāvati*’nin Bud-dha’sıdır, *Amitāyus* olarak da görülür. UigWb’a göre yayımlanmış metinlerde iki kez görülür (1979: 118 b); buraya daha sonra yayımlanmış metinlerden BT VIII (A 228) ile BT XIII’teki (20.22) örnekleri de katmak gerekir. Skr. *amitābha*, Uygurca metinlerde *abita*, *abida* biçimleriyle de bir çok kez görülür, bak. UigWb 37 a; UigWb’ta yer verilen metin yayınlarından sonra *abita* biçimi Uygurca metinlerde, BT XIII (195 a), Tot., EssenzŚ1 (121), AbiAnk (145 ve ötesi) gibi yayınlarda da görülür. Çince 彌 *mi* sözünün Uygurcada *bi* olarak da karşılanması için bak. Barat s. 29’daki örnekler: 沙彌 *ṣabi*, 阿彌陀 *abita*; Amitābha için bak. BT VII, s. 104 (*abida*); WbMyth 1, s. 311-313; Hōbōgirin 24b-30a.

- 14 **k[ɪ]s[ɪl] yaŋkusı:** İbarenin ilk sözcüğü olan *kısil* “geçit, dağ geçidi” en eski olarak Orhon Yazıtlarında görülür, *kıs-* “basamak, sıkmak, bastırmak” eyleminden *-l* ile türemiştir, bk. GrOT § 3.113. Deverbal Nouns 17°. Clausun’un *kısil* için yer verdiği örneklere (ED 667 b) Erdal’ın yeni verilerini de eklemek gerekir (OTWF § 3.113, s. 332).

Uygurca *kısil*, Çince karşılıklarını tesbit edebildiğimiz metinlerde Çin. 澗 *jian* “dere, dağlardaki küçük dereler”, 壑 *he* “hendek, sel yarığı” ve 谷 *lu* “vadi; geçit” karşılıklarıyla görülür. Aşağıda yer verdiğimiz örneklerden kimisi OTWF’nin yayımından sonraki metin yayımlarına ya da henüz yayımlanmamış metinlere aittir:

Ht 170.24 *kısil* = Çin. 澗 *jian* “Bergbach”, XuanZieme s. 87,
 HT IV 473 *kısil* = Çin. 谷 *lu* c. 50, Nr. 2053, 242 a 10¹⁴,
 HT V 65.17 *kısil* = 壑 *he* T c. 50, Nr. 2053, 251 a 8¹⁶,
 HT VIII 1963 *kısil* = Çin. 谷 *lu* c. 50, Nr. 2053, 267 b 11¹⁴,
 HT IX *yuy kuş kısilı atlıg kısil* 69 a 12 = Çin. 鳳凰谷 *feng huang lu*
 T c. 50, Nr. 2053, 273 b 15¹³⁻¹⁵.

Buradaki *yuy kuş* için krş. HT VI 194-5 *yuy kuş yaŋlıg karşı* = Çin. 儀鸞殿 *yi luan dian* T c. 50, Nr. 2053, 253 a 9¹⁻³; 737 *yuy kuşlug* = Çin. 鸞 *luan* T c. 50, Nr. 2053, 254 b 22⁸; HT VIII 2034-35 *yuy kuş* = Çin. 鳳 *feng* T c. 50, Nr. 2053, 267 b 22¹¹.

HT IX *tag kısilı* 76 b 4 = Çin. 壑 *he* T c. 50, Nr. 2053, 269 a 1¹³,
 HT IX *kısil H* 7 b 1 = Çin. 壑 *he* T c. 50, Nr. 2053, 274 a 8³.

Metnimizde karşımıza çıkan *kısil yaŋkusı* ise “geçitlerdeki, dağ geçitlerindeki yankı, uğultu” anlamına gelmektedir. Metnimiz dışında *kısil yaŋkusı*’nın geçtiği yerler ise şunlardır:

Suv 335.2-3: *tag kısil yaŋkusı tæg* ve 382.10: *kısil yaŋkusı*. Altun Yaruk Sudur’daki bu örnekler Taisho’da sırasıyla aşağıdaki satırlara denk gelmektedir:

空谷響 *kong lu xian*, T c. 16, Nr. 665, s. 421 c19 Nobel s. 153
 “wie das Echo in leeren Talgründen (sind) / tıpkı boş geçitlerin çukuru gibi(dir)”

谷響 *lu xian*, T c. 16, Nr. 665, s. 425 c15 Nobel s. 179 “wie das Echo im Tal (...) / geçitlerdeki yankı gibi”

Buradaki 空 *kong* “gökyüzü; hava, boşluk”, 谷 *lu* “vadi; geçit”, 響 *xiang* “ses, yankı” karşılığıdır.

谷響 *lu xia* için ayrıca bak. Morohashi c. 10, s. 11070 d (36182¹⁷).

- 17 **[a]kşobi burhan:** Skr. *akşobhya*, Jap. 阿闍 *ashuku*, Tib. *Mi*

'*khruqs* (Hôbôgirin 39-40), içrek Buddhizm terimi olarak kullanılışı için bak. Hôbôgirin s. 40 a-b ve WbMyth 5, s. 310-311, Williams s. 245. Çoğunlukla arkasında bir güneş ve ay halesi ile lotus çiçeğinin üzerinde oturur durumda betimlenir. Sağ eli ya yere uzanmıştır, ya yeredir. Sol eli çoğunlukla kapalı olarak kucağındadır. Mavi renkle özdeşleşmiştir, bu da tarihî nedenlere, Doğu Hindistan panteonuna bağlanabilir. İçrek Uygur Buddhizmine ait metinlerden BT VII'de 2. dhyānibuddha olduğu belirtilir (BT VII, s. 104). Mahāyāna Buddhizminde Doğu Cenneti Abhirati'nin Buddhasıdır (UigWb 83 a-b, WorldBuddh s. 92 a). Bu cennetin özelliği Pretaların, vahşî hayvanların, çirkin canlıların, açgözlülüğün olmamasıdır (WbMyth, 5, s. 311); *akşobi*, BT VII (A 131), VIII (A 230), Totenbuch gibi Uygurca metin yayınlarında görülür ki bu metinler bilindiği üzere yine Tibet Buddhizmine aittir. Bunların dışında Altun Yaruk (örneğin AY III 173.15) ve BT XIII (28.53)'te de geçer. Ayrıntılı bilgi için Williams'ın kitabına, 145-47. sayfalara bakılabilir.

- 18 **özli adınka**: *öz adın*, ya da *öz adınagu* zıtlıkları için krş. AY III 162.15 *özkä adınaguka*.
- 21 **tüpükdür-**: Eylemin kökü olan *tüp* "dip, son" + *ük-* "tamamlanmak, tamam olmak, bitmek" ED ve DTS'de görülmez; eylem, Erdal'a göre son dönem Uygurca metinlerde görülür (OTWF § 5.44, s. 496). Erdal'ın yer verdiği örneklerle ShōAbhi II 375 a (8 kez) ve HT VIII 2110'daki örnekleri de ekleyebiliriz. Eylemin *-tür-* ekiyle türemiş ettirgen biçimi ilk kez Suv.'da görülür, krş. SuvKaya 302.18, 307.14, 307.17, 307.21.
- 21 **beş türklüglär**: Skr. *pañcabalāni* "37 *bodhipakṣika dharma*'dan bir bölüm, beş güçler" karşılığı, krş. SH 114 b; *türklüg* (~ *törklüg* ?) için bak. TezcanTürk s. 366, BT V 617, Faltb. 5 (*ärklig türklüg*).
- 22 **ikisiz uğuş**: "iki olmayan dhātu"; *ikisiz* için krş. BT XIII 20.16; ayrıca *ikisiz* Suv 78.3, 8 ve 10'da da geçmektedir, bunlardan yalnızca ikisi Çince metne dayanmaktadır, Çince metnin Nobel çevirisinde ise daima "keine zwei (iki değil)" yer alır:
 Suv 78.3 *ikisiz* = Çin. 無 (...) 二 *wu ... er*, T c. 16, Nr. 665, 410 b18,
 Suv 78.10 *ikisiz* = Çin. 無 (...) 二 *wu ... er*, T c. 16, Nr. 665, 410 b19.
 "iki olmayan dhātu" için krş. Nakamura 1342 d.

- 23 **taluy:** *taluy* “okyanus”, burada Buddha’nın meditasyonunun genişliğini, büyüklüğünü gösteren bir simge, bak. 海 *hai*, Skr. *sāgara* SH 327 b, Wog. 1456 b.
- 24 **üç ärdinilär:** “Üç mücevher” anlamındaki *üç ärdini* (Skr. त्रिरत्न *triratna*) Buddhist metinlerde genellikle Buddha, Dharma “öğreti” ve Saṅgha “(Buddhist) topluluk” üçlüsünü ifade etmek için kullanılır. Tantra Buddhizminde bu üçlü daha farklı algılanabilmektedir, bak. SH 63 b ve ötesi.
- 25 **bintsun burhan:** *bintsun* < Çin. 本尊 *benzun* Devatā, açıklama için bak. Tot. 145, SH 189 b (Satyadevatā), Hirakawa 75 b (Devatā); Jap. *honzon* “1. saygı, tapınma nesnesi; 2. [Buddhist] tapınaklarda kutsal sayılan ana heykel, resim (JapEngBudDic s. 117 a).
- 25 **t[a]kini:** *takini* << Skr. ढाकिनी *ḍākinī*, Skr. ढाक *ḍāka*’nın dişil biçimi, Wog. 517 a, Skr. *ḍāka* ve *ḍākinī*’nin Uygurca yayınlarda ilk kez yine bir Tantra metni olan *Ārya sarva-tathāgata-uṣṇīṣa-sitātapatrā-aparājitā nāma-dhārānī*’de görülür, bak. U II 62.20 *takadakinilarnuñ kılmuş arviş* [...] “Ḍāka’ların ve Ḍākinī’lerin yaptıkları büyü [...]” U II 62.20; doğaüstü canlıları anlatan *ḍākinī* için bak. WbMyth 344-45.
- 25 **nayvasiki:** Skr. *naivāsika* “şeytan; iyi ruh”, TT VII 28.48, BT II, III, VII, Tot., Apokr.; *Drevnetyurkskiy slovar’* ise *nayvaziki* ve *näpsiki* başlıkları altında yer verir, bunlardan *näpsiki* biçimi ise Oğuz Kağan Destanı’nda geçmektedir (DTS 354 b, 355 b), Skr. *naivāsika* için bak. BHSD 313 a-b.
- 29 **bagdaşnu mudur tög-:** *mudur* < Skr. मुद्रा *mudrā* için bak. BT VII A 602, 662, 673 ve izleyen satırlar; Tot. 1170, 1381, 1392, 1394, 1395, 1409, 1429; BT XIII 19.85, 25.4, 25.4 (U 5396, 1. satır); ellerin aldığı şekil, iki elin ayalarının üstüste konarak kavuşturulması, bunun için bak. Tot. 194. sayfadaki şekil.
- 30 **isig mäñi:** P. Zieme’nin verdiği bilgiye göre buradaki “sıcak mutluluk, sıcak sevinç”, Yoga yoluyla ulaşılan “ruhsal sıcaklık, ruhsal huzur, ruhsal mutluluk”, Tib. *gtum-mo* olabilir.
- 31 **üç bälgü:** krş. SH 71 b 三相 *san xiang*; Wog. 558 b: *tri-rūpa* (= 三相), Hirakawa 24 b: *tri-lakṣaṇī*, *tri-rūpa*.
- 31 **beş işlär:** Beş tür karma; gruplar sayısız miktarda olup birbirlerinden farklıdır, bak. SH 121 a.
- 33 **saçok luglan savlar:** *luglan*, Uygurca metin yayınlarında *luvlan* olarak ilk kez BT XIII’te görülür: *luvlan kartı köñül* “nichtig albern”

13.98 (tıpkıbasımında da *lulvan!* Krş. Abb. 130). BT XIII'ün dipnotunda yer alan bilgiye göre *lulvan* bir kez de I. Warnke'nin doktora çalışmasında *kırı lulvan* biçiminde Çince 空 *kong* "boş, boşluk"un çevirisi olarak "saçma, boş, mantıksız" karşılığında görülür. Ayrıca varyant olarak metnimize yer verilir.

İlk sözcük, *saçok* ise bugün yine yakın anlamda Türkçede "saçık", olarak yaşar. Suv.'da *saçok* Çince 散 *san* "dağınık, saçılmış, saçık" karşılığı görülür (Suv 109.17 = T c. 16, Nr. 665, 412 c 27³). Suv. 109.17'deki örneğe SuvKaya *saçgusu* olarak yer verir, krş. Suv. s'çw sy, sayfa kenarındaki düzeltme: s'çw qy. Anlam açısından ifadeyi krş. metnimizin 5. satırı: *orunsuz* sav "yersiz laf, boş söz"; *saçok* ve yapısı için bak. OTWF § 3.102, s. 241-2.

luglan sözcüğü ise baştaki *l-* sesinden dolayı büyük bir olasılıkla alıntı bir sözcüktür. Sözcüğün *-v-*'li biçimleri de dikkate alınırsa belki de *-g-* ile okumak daha yerinde olacaktır.

- 45 **sakınçsız yaruk yaşuk mani bol-:** *sakınçsız* için krş. 無意 *wuyi* "amaçlanan düşüncenin yokluğu; amacın yokluğu, dhyāna'nın en üst derecesi" SH 379 a; bütün bir ibare için krş. Skr. *acetana*, *abuddhi* (無意 *wuyi*) Hirakawa 2153 b, Wog. 14 b, *acintyaprabha* Wog. 14 b. Özellikle Tantra Buddizmine ait Uygurca metinlerde görülen *yaruk yaşuk mani* için krş. Tot. 1399.
- 46 **tankarig ıd-:** *tankarig* "Gelübde (adak)"; ED ve DTS'de yer almayan sözcüğe *-g-* ile *tangarig* biçiminde ilk kez BT VII, VIII, XIII ve Tot.'ta yer verilir. Bütün bu verileri kaydeden Erdal sözcüğü *tanuk* köküne bağladığı için doğal olarak *-k-* ile *tankarig* biçiminde okur (OTWF 205). *tankarig* sözcüğünün türediği *tankar-* eyleminden *tankar-* ve *tankarış-* eylemleri de türemiştir, bak. OTWF 502 ve 567. Günümüz Türk dillerinden Sarı Uygurcada yaşayan sözcük için krş. BT VII dipnot A 134. Sözcük bunların dışında ShōAbhi I 1059'da da yine *-g-* okuyuşuyla bir kez görülür.
- 57 **sudani:** << Skr. सुधन *sudhana*, BT VIII ve IX'da kişi adı olduğu belirtilir, krş. BT VIII A413, BT IX 52.11 ve dipnotu, Skr. sözcük için bak. BHSD 599 a "bir prensin adı, Manoharā ile evlenmiş olan Bodhisattvanın önceki yaşamındaki adlarından; bir śreṣṭhi'nin adı; bir Bodhisattvanın adı"; Böhrling'te ise sözcük anlamının "zengin" olduğu belirtilir PW VII Ś-H 1058; ayrıca bu konuda bak. *The Flower Ornament Scripture. A Translation of the Avatamsaka Sutra*, Thomas

Cleary, Shambala, Boston and London, 1993, s. 45 ve ötesi.

59 sadapirarudite: << Skr. *Sadāprarudita* BHSD 554 b, krş. BuddhUig II “Glossar” bölümünde yer verilen satırlar (357 b, 357 b) ve “Einleitung” bölümü.

61 tört utlı s.1725, üç bolmak = uguş

62 beş çöpdik üddäkilär: “beş karışık devirdekiler”, *beş çöpdik üd* Uygurca metinlerde Çin. 五濁惡世 *wu zhuo e shi*, Skr. *pañca-kaşāyakāla* karşılığı kullanılmıştır. Çin. 五濁 *wu zhuo* için bak. SH 122 a: “karışıklığın, kargaşanın bulunduğu ya da saflığın yitirildiği beş dönem”; Skr. *pañcakaşāyakāla* için bak. Wog. 721 a: 五濁 *wu zhuo*, 五濁惡世 *wu zhuo e shi*, 五濁世 *wu zhuo shi*, 五濁時 *wu zhuo shi*; krş. Nobel: *pañca kaşāyāh*. Ömür, yaş (*āyus*), öğreti (*drşti*), acı (*kleśa*), canlı (*sattva*) ve *kalpa*’daki beş “karışıklık”ı ya da “bozulma/kötüleşme”yi kastetmektedir, s. 20, 2. dipnot.

Uyg. *çöpdik* gerçekte Çin. 濁 *zhuo*, Skr. *kaşāya* karşılığı kullanılmaktadır (Wog. 331a, BHSD 174 b). Çince ve Sanskrit sözcüklerin anlamı “temiz olmayan, saf olmayan, kirli, karışık”tır. Buradaki Çince 惡 *e* Uyg. *yavlak*, 世 *shi* ve 時 *shi* ise Uyg. *üd* karşılığıdır.

Bir olasılıkla *çöp*’ten +*dik* diye bir ekle türemiş olan *çöpdik* için bak. Erdal OTWF § 2.11, 43-44. sayfalar.

çöpdik Uygurca metinlerde hemen her zaman Çince 濁 *zhuo* karşılığı (örneğin Altun Yaruk Sudur’da) kullanılmıştır. Buradaki sözcüğe ilk değinen F. W. K. Müller’dir. U I s. 14. 3-5: *bo kälyük bulganyuk beş çöpik y(a)vlak üdtäki kenki boşgutlug beş balıklıg şınko şäli tutuñ* “in bösär Zeit lebenden, späteren, gelehrten Bishbaliker Singku Sali, dem Tutung [都統], ...”. Müller *Uigurica* II’de “Düzeltiler ve eklemeler” bölümünde yukarıdaki satırlarda geçen *kälyük* dolayısıyla *çöpik* ve *çöpik üd*’e ve Çincesine de yer vermiştir: 濁世 *zhuo shi*. Müller ayrıca Kyōto-Tripitaka’ya göre *bulganyuk beş çöpik y(a)vlak üd*’ün karşılığını 五濁惡世 *wu zhuo e shi* olarak tesbit eder. Taishō’da da *beş çöpdik yavlak üd* karşılığı hemen her zaman aynı Çince ifadeler yer alır. Müller’in yer verdiği satırlar daha sonra SuvKaya (23.23) ve AYS I (AYS I S 504-505) yayınlarında da yer alır.

çöpdik’in görüldüğü bir başka metin de ShōAva 328. satırdır, ayrıca bak. dipnot: *üdnüñ kolunuñ eniş çöpdikiñä* “devrin, zamanın alçalmasına ve pisliliğine”; Shōgaito, söz konusu metin yayımının ilk ver-

siyonu için hazırladığı sözlükte, *çöpdik* sözüne 濁世 *zhuo shi* olarak yer verir, ShōĀgam 121 a.

çöpdik ve *çöp* ile ilgili açıklamalar için bak. AYS I S 504-505 24 (s. 110) *beş çöpdik* 五濁 *wu zhuo*, Skr. *pañcakaṣāyakāla*; ayrıca U 2589 b recto 7 (AYS I dipnot 504); Vásáry ve SuvRaschmann 30. dipnot.

Müller, U I; SuvKaya 23.23; AYS I: *beş çöpdik kalyük bulganyuk yavlak üd* = Çin. 五濁惡世 *wu zhuo e shi*, T c. 16, Nr. 665, s. 405 b 38-10,

SuvRaschmann 37-38: *beş çöpik kalyük y(a)vlak üd kolu* = Çin. \emptyset , SuvKaya 379.22: *beş çöpdik yavlak üd* = Çin. 五濁惡世 *wu zhuo e shi*, T c. 16, Nr. 665, s. 425 c 26-9,

SuvKaya 380.15: *beş çöpdik yavlak üd* = Çin. 五濁惡世 *wu zhuo e shi*, T c. 16, Nr. 665, s. 425, 63-6,

SuvKaya 480.17: *beş çöpik kalyük bulganyuk üd* = Çince metinde tam bir karşılığı yok, T c. 16, Nr. 665, s. 435 c 17-18,

SuvKaya 674.2: *beş çöpdik kalyük bulganyuk yavız üd kolu* = Çin. \emptyset ,

SuvKaya e1.10: *beş çöpik kalyük y(a)vlak üd kolu* = Çin. \emptyset ,

Ayrıca Suv.23.23 ve 379.22'nin varyantlarında da *çöpik* biçimi geçmektedir.

- 62 yertünçü:** *-i* ile *yertinçü* yerine *-ü-* ile *yertünçü* yazımı ve sözcüğün kökeni konusunda bak. J. R. Hamilton, *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası*, XIV.8. açıklama.
- 63 yavlak yollarta tüşrül-** “(harf.) kötü yollarda düşürülmek” kullanımını bugünkü Türkçedeki *kötü yola düşmek* ve *kötü yola düşürülmek* kullanımlarıyla hem anlamca, hem de (*yavlak* hariç) aynı sözcüklerle kurulmaları açısından karşılaştırabiliriz; krş. Warnke 116. satır notu: *üç yavlak yollar* (s. 257), AY III 138.7.
- 63 tãginçsizlär:** *tãginçsiz* için krş. Warnke 115. satır notu (s. 256-7), BT XIII 13.135 ve notu, AY III 138.10; Sanskrit biçim için Wog. *akṣaṇa* 5 a.
- 64 tüşmädin ikin ara sezikliglärneñ balıkınta:** krş. SH 425 b *vicikitsā*.
- 64 ikin ara:** Sayı adı *iki*'nin *ara* ile *ikin/ekin ara* biçiminde kullanımı için krş. Orhon Türkçesi *ekin ara* GrOT § 3.251, 1°, s. 162-3, Uygurca için UigWb 171 a.

- 65 ölgäysük üd:** Buradaki yapıya ilk kez Tot.'ta değinilmiştir, *öl-gäy+sük*'te ikinci öğenin (-gäy+) okunuşunda bir sorun ya da tartışma yoksa da ikinci öğenin (+suk) her üç harfi de farklı okumaya açıktır, ayrıntılar için Tot. 135. satır dipnotu ve OTWF § +sOk s. 157-8'e bak.
- 69 sukavaṭi:** << Skr. सुखावती *sukhāvātī* "Batı cennetinin adı, Amitābha ya da Amitāyus cennetinin adı"; Uygurcada *Sukhāvātīvyūha-Sūtra*'ya ait parçalar da vardır. Konunun değerlendirilmesi ve kaynaklar için bak. P. Zieme Sukh. s. 129;
Metinlerde *Sukhāvātī* Uygurcaya aşağıdaki gibi aktarılır: *artokrak [māñilig suka]vati atl(ı)g yertinçü* Apokr. 135-6, *artokrak māñilig uluş* AbiAnk 8-9, *artokrak māñilig arık süzök uluş* AbiAnk 35; *artokrak māñilig yertinçü* AbiAnk 43-44, Abiİst 87 92, 92, 102-3. *artokrak meñilig uluş* Faltb. 143.
- 71 çalk- / çalki- ?:** Tarihî ve günümüz Türk dillerinde karşılaşılmayan bir eylem. Bağlama göre ve birlikte (ikileme gibi!) kullanıldığı *uduz-* "yöneltmek, yön göstermek" eylemine bakılarak "yansıtmak, yöneltmek, yön göstermek" anlamları verilebilir. Kökeni konusundaki şimdilik bir başka yazıya bırakıyorum.
- 73 viyakrit bul-:** *viyakrit* << Skr. व्याकृत *vyākṛta* "gelecek bilgisi, geleceği önceden bilme", Wog. 1294 a-b, *viyakrit* Uygurca metinlerde bir çok kez geçer, bunlardan bazıları için bak. Hazai, SuvKaya 391.1, BT I D 130 (= Çin. 記 *ji*), BT VIII, BT IX 112 v 9, Lobpreis. 26, 28, 28, Apokr. 324, Abiİst 64.
- 81 tıltagtın turugma:** krş. ShōAbhi I 1278, buradaki okuyuş için bak. OTWF § 7.242; -*gma* ile kurulan yapılar için krş. AtG § 112, 140 ve AgrOr § 3.2814.
- 84 sādhu:** İlk *sādhu* sözü Brāhmī harfleriyle yazılmıştır. Brāhmī harfli sözcüğü teşhis edip okuyan P. Zieme'ye burada ayrıca teşekkür ederim.

5. Dizin

adın başka, başkası: *özli [a].+ka*
18

adiştit < Toh.B *adhiṣṭhit* < Skr.
अधिष्ठित *adhiṣṭhita* (UigWb 57 a-b,
TochSpr 89, TochEl 77) kut-
sama, onaylama: *a. kol-* 27, *a.*
kıl- 28, 32, 36

adrok uygun, iyi, hoş: *ädgü a.+lar*
47

agir ağır, ziyade, fazla: *a.* 67

akşobi << Skr. *akṣobhya*, Akşo-
bhya Buddha: *a.* 17

alkıg genişlik, boy (*kalp a.+ınça*
"kalpa boyunca"): *a.+ınça* 74

alku bütün, hep: *a.* 6, 40, 42, 44,
48, 50, 62, 78

altı altı: *a.* 77

amiṭa aba << Skr. *amitābha* अमिताभ
Amitābha Buddha: *a. burhannıñ*
öz tözi 13

amranmıklıg istekli, isteyen: *a.*
köñül 50

ançulayu böylece, bu şekilde: *a.*
ok 78

anıñ onun: *[a.] tultagınta* 7

ara arasında: *ikin a.* 64

arıg temiz: *a. sogançıg* 47

arçok çok, fazla: *a.* 67

arviş büyü, büyü metni (< Skr.
धारणी *dhāraṇī*): *darni a.+nuñ kü-*
çintä 82

asıg yarar, fayda: *a. kıl-* 18, 75;
a.+ın kıl- 10, 14

aya- saygı göstermek, hürmet et-
mek: *kertgünüp a.-p* 54

ayamak saygı gösterme, hürmet

etme: *a.+ta öñi [yok?] 4*

ayançañ saygılı, hürmetli: *a.*
kertgünçlüg tetselar 60

ayıg kötü, fena: *a. ämgäklär* 66

ädgü iyi, hoş, güzel: *ä. adroklar*
47, *ä. öglilär* 56

ägziç müzik, melodi, ses: *ün ä.* 35

ämgäk acı, ıstırap, eziyet, sıkıntı:
ä.+läriç tarkar- 66

ärdini << Skr. रत्न *ratna* mücevher:
üç ä.+lär 24; *üç ä.+läriñ* 82

äriñ- üşenmek, erinmek: *ä.+mäk-*
sizin 29, 57

är- olmak, yardımcı eylem: *sav ä.-*
ür 5; *ätöz tözi ä.-ür* 8; *ymä ök ä.-*
ür 9, 13, 17; *tilläriñiñ tözi ä.-ür*
12; *köñül tözi ä.-ür* 16; *çintamani*
täg ä.-ür 20

äsän rahat, huzurlu, esen: *enç ä.*
76, 76, 77; *enç ä.+ig* 78

äşid- işitmek, duymak, dinlemek:
işitmek, duymak: *nom ä.-ip* 73

ätöz vücut: *ä.* 8; *ä.+in* 40; *ä.+injä*
11; *ä.+ümin* 28, 58

bagdaşın- bağdaş kurmak (Bud-
dhistler gibi), Paryañka duru-
şunda oturmak (bak. BT I, VII,
IX, XIII, Tot., Suv.): *b.-u*
mudur tüç- 29

bahşı < Çin. 博士 *bo shi* üstad,
usta, öğretmen, Guru: *b.* 8, 12,
16, 24, 28, 32, 36, 52, 72, 74,
79; *b. ögdisi* 84; *b.+g* 4; *b.+nuñ*
...+injä 11, 15, 19; *b.+nuñ öz tözi*
20

- balık** şehir, kent: *sezikligläriñ b.+ınta* 64
- barça** bütün, hep: *b.* 68; *b.+nu* 37
- baş baş**, ilk: *b.+ın* 24
- b(ä)lgü** işaret: *üç b.* 31
- b(ä)lgülüg** açık, işaretli, ayırt edilmiş: *b. kıl-* 31
- ber-** vermek: *ukmakıg b.-zün* 38; *enç äsänig b.-zün* 79
- beş beş**: *b. türklüglär* 21; *b. işlär* 31; *b. çöpdik üddäkilär* 62
- bil-** bilmek: *ölgäysük üdüümüzni öñräkän b.-älim* 65; *tört utlı b.-gülük* 61
- bilgä** bilge: *bilgä bilig* "bilinç, bilgi" *b. bilig* 38, 51, 83; *b. biliglig* 49
- bilig** bilgi: *bilgä b.* 38; *bilgä b.* 51; *bilgä b.+kä* 83
- biliglig** bilgili, bilinçli: *bilgä b.* 49
- bintsun** < Çin. 本尊 *ben zun* Devatā: *b.* 25
- bir bir**: *b.* 22
- birli** ile, beraber, birlikte: *burhanıg ömək tuşuşmak b.* 70; *bahşı b.* 72, 74
- biz+** biz, 1. çoğul kişi adılı (metinde yalın olarak görülmez).
- biziñä** *biz* adılının yaklaşma hali, *bize*: *berzün b.* 79
- bizniñ** *biz* adılının ilgi hali, bizim: *b. ... küçintä* 80
- bo bu**: *b.* 3
- bodi** << Skr. बोधि *bodhi* aydınlanma, uyanma: *b. köñülüg* 7
- bol-** olmak: *tükällig b.-alım* 83; *tükällig b.-sar* 21; *tugurgalı b.-up* 30; *b.-zun* 41, 43, 45, 47, 49, 51, 67
- bolmak** olma, varolma, canlının yaşam biçimi (< Skr. गति *gati*): *üç bolmak* "üç yaşam biçimi" *üç b.+takı* 61
- boşgur-** öğretmek: *b.-up* 53
- bul-** bulmak, ulaşmak: ... *köñülüg b.-alım* 69; ... *ünüg b.-ayın* 34; *viyakrit b.-up* 73; ... *kutın b.-ur* 5
- burhan** < Çin. 佛 *fo* + Tü. *han*, Buddha: [*b.*] *kutın* 5; *bintsun b.* 25; *b.+ıg ömək tuşuşmak* 70; *b.+ka utlı ötün-* 74; *alku b.+lar* 6; ... *b.+larnıñ ... tözi* 8, 12, 16; ... *b.+larnıñ işi* 41; ... *b.+larnıñ uduzmakına* 72; (*vayroçana / amița aba / [a]kşobi*) *b.+nıñ öz tözi* 9, 13, 17
- büt-** olmak, bitmek, yetişmek: *ün ägzig b.-zün* 35
- çahşapat** < Soğd. čxš'pδ ~ Skr. सिक्तापद *sikşāpada* öğreti: *ç.* 46
- çälk-** yöneltmek, yol göstermek; yansıtmak?: *uduzup ç.-ip* 71
- çın** < Çin. 真 *zhen*, gerçek: *ç. kertü* 51
- çințamani** << Skr. चिन्तामणि *cintāmaṇi* (krş. Hazai, BT II, III, IX, HamTouen) mücevher, inci: *ç. täg ärür* 20
- çoğlug** parlak: *ç. küçüg tulañur-* 34
- çöpdik** karışık, bozuk: *beş ç. üddäkilär* 62

darni << Skr. धारणी *dhāraṇī*, büyü, büyü metni: *d. nom padakları* 43; *d. arvişniş* 82

enç rahat, huzurlu: *e. äsän* 76, 76, 77, 78

id- unutmak, bırakmak: *tankarış idmiş* 46

igid yalan, yanlış: *i. şakinç* 37; *i. şakinçliç* 48

iki iki, 2 sayısı: *i.+n ara* 64

ikisiz tek, bir, iki olmayan, şüphesiz, kesin: *i. uçuş* 22

inçä şöyle, şu şekilde: *i. k(a)ltı* "yalnızca" 57

isig sıcak: *i. mäñi* 30

iş iş: *burhanlarınış i.+i* 41; *i.+in tüpükdür-* 21; *beş i.+läriç* 31

kalisız bütün, hep, kalmamacasına: *k. uk-* 39; *k. bol-* 67

kalp << Skr. कल्प *kalpa* eski çağlar, çok eski devirler: *k. alkığınça* 74

kaltı ancak, lakin, yalnız: *inçä k.* 57

kayu hangi, ne: *k. kılmişlarım* 40

käl- gelmek: *k.-mädük üdki* 6

keñ derin: *teriñ k.* 38

keñürü geniş, ayrıntılı; açıklarak: *k. sözlä-* 42; *k. nomla-* 53

kertgünçlüç inançlı, inanmış: *k. tetselar* 60; *k. yultızımızniş* 80

kertü gerçek: *çın k.* 51

kertgün- inanmak: *üzüksüzin k.-üp* 54

kıl- yapmak, etmek: *asıç k.-alım* 75; *bälgülüç k.-ayın* 31; *asıçın k.-daçı* 10, 14; *tañıçlıç k.-daçı* 22; *asıç k.-daçı* 18; *kayu k.-mişlarım* 40; *adıştıt k.-zun* 28, 32, 36

kılınç davranış, hareket: *...+täki k.+larım* 50

k[ı]s[ı] geçit: *k. yağkısı* 14

kigür- girdirmek, ulaştırmak: *tuyunmakka k.-zün* 53

kol- dilemek, istemek: *adıştıt k.-gu* 27

kökän: *yelü kökän* "gökkuşağı" [*yelü*] *k.* 10

köñül düşünce, kalpten geçen; gönül: *k. tözi* 16; *k.+in sakın-* 18; *k.+in alku sakın-* 44; *bahşınıñ k.+inçä* 19; *tärş amranmaklıç k.+täki* 50; *bodi k.+üg* 7; *sukavañta tugurdaçı k.+üg* 69; *mäniñ k.+ümin adıştıt kılzun* 36; *saçok luglan k.+ümüz* 68; *k.+ümüztäkiçä* 83

körkiñ- göstermek, görmesini sağlamak: *k.-ip* 53; *uduçu ç kip k.-zün* 71

közün- görünmek, *közünür üd* "şu an, içinde bulunulan zaman, şimdi": *k.-ür ... üdki* 6

kuñ kut, mutluluk, kutsallık; istek, arzu: [*burhan*] *k.+ın* 5

küç güç: *...+nIn k.+intä* 80, 81, 82; *çoçluç k.+üg* 34

küntüz gündüz: *k. enç äsän* 76; *k. ... enç äsän* 77

küsüş istek, arzu: *k.+üm* 43, 52

luglan *luglan saçok* "saçma, saçma-sapan, boş": *saçok l. savlar* 33; *saçok l. köñülümüz* 68

mandal < Toh. A *maṇḍal* < skr. मण्डल *maṇḍala* çember, daire, büyümlü çember, Maṇḍala: *m. mudur burhanlar* 41

mani << Skr. मणि *maṇi* mücevher: *yaruk yaşuk m.* 45

mān eylem çekiminde 1. tekil kişi eki olarak kullanılır, bak. *tāgin-*, *yükün-*

māniñ 1. tekil kişi adılının ilgi durumu, benim: *m. töpümtä* 26; *m. ätözümün* 28; *m. tilimin* 32; *m. köñülümün* 36

māñi sevinç, neşe, mutluluk: *isig m.+g* 30

māñilig sevinçli, neşeli, mutlu: *ulug m.* 51

mudur << Skr. मुद्रा *mudrā* iki eli birleştirme sırasında ellerin aldığı şekil, elleri kavuşturma: *m. tüg-* 29; *m. mudur burhanlar* 41

mundag böyle, böylece: *m.+in* 24

nayvasiki << Skr. नैवासिक *naivāsika* "iyi ruh": *bintsun burhan t[a]kini n.+lar* 25

nizvani < Soğd. *nyzβ'ny* (= Skr. क्लेश *kleśa*) tutku, hırs, özlem: *igid sakınçlıg n.+larım* 48

nom < Soğd. *nwm* < Yun. νόμος *nomos*, yasa, kanun, dini kural, *dharma*, *sūtra*: *darni n.* 43; *n. üçün* 58; *n. aşıdip* 73; *n.+mug*

ula- 75; *n. uguşındakılarka* 75; *n. uguşnuñ* 81

nomla- (< Soğd. *nwm* ve Uyg. +*la-*) açıklamak, anlatmak, dini öğretiyi/kuralları anlatmak: *keñürü n.-p* 53

ohşat- benzetmek, karşılaştırmak: *o.-guluksuz yeg üsdünki* 52

ohşañı benzer, aynı: *sadapiraru-diteniñ yorıkıña o.* 59

ok de, da: *bo o.* 3; *añçulayu o.* 78

ol bildirme eki {DIR} işlevinde; üçüncü kişi adılı: *bo ok o.* 3; *kolgu o.* 27; *küsüşüm o.* 43, 52

olur- oturmak: *töpümtä o.-urlar* 26

oñar- anlamak, uyanmak, aydınlanmak: *ukup tuyayın o.-ayın* 39

orunsuz yersiz, gereksiz, saçma: *o. sav* 5

ö- düşünmek: *sakınmuş ö-mişlärim* 44

ög- övmek, yüceltmek: *ö.-ä yükün-* 11, 15, 19, 23, 54, 55

ögdi övgü: *bahşı ö.+si* 84

ögir- sevinmek: *ö.-ü tāgin-* 55

ögli düşünceli, düşünen: *ädgü ö.+lärkä* 56

ök de, da: *ymä ö.* 9, 13, 17

öl- ölmek: *ö.-gäysük üd* 65

ömäk düşünmek: *ö. tuuşmak* 70

öñi başka, ayrıca, dahi, de, da: *ö.* 4; *ö. üdrül-* 33

öñrä önce, evvel, geçmiş, eski, önceki: *ö. ... üdki* 6

öñräkän önceden, evvelden, daha

- önce: *ö. bilâlim* 65
- öriş-** beslemek, yetiştirmek: *bodi köñülüg ö.-ürlär* 7
- öñün-** rica etmek, arz etmek, istemek, dilemek: *uñlı ö.-üp* 74
- öz** kendi, öz, asıl, esas: *ö. tözi* 9, 13, 17, 20; *ö.+li [a]dınlı* 18
- padak** << Skr. पादक *pādaka* şiiir: *nom p.+ları* 43
- saçok** boş, saçma, yersiz: *s. luglan savlar* 33; *s. luglan köñülümüz* 68
- sadapirarudite** << Skr. सदापरुदित *sadāprarudita* bir Boddisattvanın adı, bk. Wog. 1397 a: *s.+niñ yorıkiña* 59.
- sādhu, sađu** << Skr. साधु *sādhu* iyi, uygun: *s. s.* 84
- sakın-** düşünmek: *köñülin s.-ıp* 18; *köñülin alku s.-muş* 44
- sakınç** düşünce, fikir: *igid s.+larımın barçanı* 37
- sakınçlıg** düşünce, düşünceli, fikirli: *igid s. nızvanıların* 48
- sakınçsız** düşüncesiz: *s.* 45
- sav söz:** [o]runsuz *s.* 5; *ündürmiş s.+ım ünüm* 35; *saçok luglan s.+lartın* 33
- seziklig** şüpheli: *s.+lärniñ balıkınta* 64
- sı-** kırmak, bozmak: *çaşşapat s.-muş* 46
- sogançig** güzel, hoş, iyi: *arıg s. ädgü adroklar* 47
- sözlä-** söylemek, anlatmak: *kenürü s.-mişlärim* 42
- sudani** << Skr. सुधन *sudhana* kişi adı, sözcük karşılığı “zengin” demektir bk. PW VII Ş-H 1064, Wog. 517 a, Uygurca metinler için bk. BT VIII, IX: *s. tæg ... tapınayın* 57
- sukavañi** << Skr. सुखावती *sukhāvati* batı cenneti, Amitābha'nın cenneti, krş. BT XIII, Apokr., Faltb., AbiAnk, Abiİst: *s.+ta tugurdaçı köñül* 69
- takini** << Skr. टाकिनी *dākinī* Dākinī: *bintsun burhan t. nayvasikilar* 25
- taluy** deniz, büyük deniz, okyanus: *tolu tægirmi t.+ka* 23
- tankarıg** adak: *t. idmiş* 46
- tanukla-** bilmek, elde etmek: *tuyunmakıg t.-lım* 73
- tapın-** saygı göstermek, tapınmak: *t.-ayın* 58; *t.-u ögä yükün-* 55
- tarkar-** uzaklaştırmak, yok etmek: *igid sakınçlarıımın ... t.-ıp* 37; *ayıg ämgäklärig t.-ıp* 66
- tañıglıg** tatlı, hoş, tadı olan: *bir t. kıl* 22
- tæg** gibi, benzer: *[yelü] kökän t.* 10; *k[ı]s[ı]l yanğusı t.* 14; *çinçamani t.* 20; *sudani t.* 57
- tägin-** ulaşmak, saygı gösteren yardımcı eylem: *ögirü t.-ürmän* 55
- täginçsiz** ulaşılmaz, gereksiz, amaçsız: *yavlak yollarta t.+lärtä* 63

- tägirmi** yuvarlak, değirmi: *tolu t. taluyka* 23
- tärş** ters, doğru olmayan, yanlış: *t. amranmahlıg* 50
- te-** demek, söylemek: *t.-p* 26; *t.-sär* 5
- terih** derin: *t. keñ* 38
- tetse** < Çin. 弟子 *di zi* öğrenci: *t.+lar* 27; *kertgünçlüg t.+larta* 60
- tılağurmahlıg** güzel konuşma, iyi konuşma, belagat ve hitabet gücü: *t. üniüg* 34
- tiltag** neden, sebep, gerekçe: *anıy t.+inta* 7; *t.+tın turugmanıñ* 81
- tınlıg** canlı: *t. asıgın* 14; *t.+lar asıgın* 10; *uç bolmaktaki t.+lar* 61
- til** dil: *mäniñ t.+imin* 32; *t.+in ... säzlämişlärim* 42; *bağsunıñ t.+inä* 15; *burhanlarınıñ t.+läriniñ* 12
- tiñ-** feda etmek, bağışlamak: *ätözüm-in t.-ip* 58
- tolu** dolu: *t. tägirmi* 23
- töpü** tepe, üst: *mäniñ t.+mtä* 26
- tört** dört: *t. utlı* 61
- töz** esas, töz: *ätöz t.+i* 8; *öz t.+i* 9, 13, 17, 20; *tilläriniñ t.+i* 12; *könül t.+i* 16
- tugur-** doğurmak: *sukavañita t.-daçı* 69; *yaraşı t.-galı* 30
- turkaru** sürekli, devamlı, mütemadiyen: *t. ... olururlar* 26
- turugma** doğan, kaynaklanan, oluşan, ortaya çıkan: *tiltagtın t.+nıñ* 81
- tuşuş-** karşılaşmak: *t.-malım* 66; *t.-up* 56, 72
- tuşuşmak** karşılaşma: *ömäk t.* 70
- tuy-** duymak, hissetmek, aydınlanmak: *ukup t.-ayın oñarayın* 39
- tuyunmak** aydınlanma, uyanma: *t.+ıg tanuklalım* 73; *t.+ka kigürzün* 53
- tüg-** bağlamak, birleştirmek: *bagdaşını mudur t.-üp* 29
- tükä-** bitmek, tamam olmak, sona ermek: *bağşı ögdisi t.-di* 84
- tükällig** tam, bütün, eksiksiz: *beş türklüglärkä t.* 21; *t. berzün* 79; *t. bolalum* 83
- tünlä** gece, geceleyi: *t. 1;* *t. enç äsän* 76; *t. ... enç äsän* 77
- tüpükdür-** tamamlamak: *işin t.-üp* 21
- türklüg** güçlü, kuvvetli: *beş t.+lärkä* 21
- tüş-** düşmek: *täginçsizlärtä ... t.-mädin* 64
- tüşrül-** düşürülmek: *täginçsizlärtä t.-mäziñlär* 63
- uduş-** yöpeltmek, yönlendirmek: *u.-up çälkip* 71
- uduşmak** yöpeltme, yönlendirme: *burhanlarınıñ u.+ıña tuşuşup* 72
- uguş** soy; vücut, beden (Skr. *dhātu*): *ikisiz u.+ta* 22; *nom u.+ındakılarka* 75; *nom u.+nun* 81
- uk-** anlamak: *kalısız u.-up* 39
- ukmak** anlama, anlayış: *bilgä bilig u.+ıg* 38
- ula-** ulamak, eklemek, sürdürmek: *nomug u.-p* 75
- ulatu** ve, ile: *u.* 60

ulug büyük, yüce: *u. mənilig* 51
uflı ödül, karşılık: *tört u.* 61; *u. ötün-* 74; *u. tükellig ber-* 79

üç üç, 3 sayısı: *ü. ärdini* 24, 82; *ü. bəlgü* 31; *üç bolmaktaki* 61

üçün için: *nom ü.* 58

üd (d) vakit, zaman, çağ, devir: *alku ü.+tä* 78; *ölgäysük ü.+ü-müzni* 65; *altı ü.+tä* 77; *beş çöpdik ü.+däkilär* 62

üdki vakit, vakte dair, vakitteki, devirdeki, çağdaki: [*önrä*] *közünür kälmädük ü.* 6

üdrül- ayrılmak, seçilmek: *saçok luglan savlartın öñi ü.-üp* 33

ün ses, ün: *ü. ägzig* 35; *tılañurmaklıg ü.+üg* 34; *savım ü.+üm* 35

ündür- çıkartmak: *ü.-miş savım ünüm* 35

üsdünki (t) üst, üstteki, yüce: *yeg ü. bahşı* 4, 52

üzä ve: *ü.* 3

üzüksüz kesintisiz, sürekli, devamlı: *ü.+in kertgün-* 54

vayroçana << Skr. वैरोचन *vairocana*, bir Buddha adı, gelecekteki Buddhalardan; vücut: *v. burhannıñ* 9

viyakrit < Toh. A *vyākṛti* < Skr. व्याकृत *vyākṛta* kehanette bulunma, geleceği önceden bilme: *v. bulup* 73

yalğuz yalnız, sadece: *y. inçä* 56
yalğırık ışık, parlaklık: *yaruk y. bolzun* 49

yalvar- yalvarmak: *y.-ıp adıştit kol-* 27

yañku yanık, ses: *k[ı]s[ı]l* y.+sı 14
yaraşı uygun, yaraşır: *y. tugur-* 30

yaraşıl- yaratılmak: *y.-alım* 70

yaruk ışık, parlaklık; ışıklı, parlak: *y. yaşuk* 45; *y. yalğırık* 49, 71

yaşuk ışık, parlaklık: *yaruk y.* 45

yavlak kötü: *y. yollarta* 63

yazok kötü davranış, günah: *y.+larım* 46

yeg iyi, üstün: *y. üsdünki* 4, 52; *arçok ağır y.+lärimiz* 67

[**yelü**]: *yelü kökän* "gökkuşağı" [*y*]. *kökän* 10

yertünçü yeryüzü, dünya: *alku y.+täkilär* 62

yılğız kök, esas: *kertgünçlüg y+ı-mıznuñ* 80

yintäm her zaman, daima, sürekli: *y.* 22

ymä de, da: *y. ök* 9, 13, 17; *y.* 21

yokad- yok olmak: *y.-ıp* 68

yol yol: *yavlak y.+larta* 63

yorık yaşayış, tarz: *sadapırarudite y.+ıña* 59

yükün- saygıda bulunmak, eğilmek, secde etmek: *y.-ürmän* 11, 15, 19, 23, 55; *y.-üp* 54

6. Kaynaklar

- AbiAnk Ahmet TEMİR, Kōgi KUDARA und Klaus RÖHRBORN, "Die Alttürkischen Abitaki-Fragmente des Etnografya Müzesi Ankara", *Turcica* 16, 1984: 12-28.
- Abiİst Osman SERTKAYA und Klaus RÖHRBORN, "Bruchstücke der alttürkischen Amitābha-Literatur aus Istanbul", *Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge* 4, 1984: 97-117.
- Apokr György KARA, Peter ZIEME, "Die uigurische Übersetzung des apokryphen Sūtras ‚Fo ding xin da tuo luo ni‘ ", *Altorientalische Forschungen*, 13, 1986: 318-376.
- AtG Annemarie von GABAIN, *Altürkische Grammatik. Mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnis, auch Neutürkisch*. Wiesbaden (1941 Leipzig) 1974³.
- AY III Mehmet ÖLMEZ, *Altun Yaruk III. Bölüm (= 5. Kitap)*. Ankara 1991.
- AYS *Altun Yaruk Sudur*, bak. SuvKaya, AY III (Ölmez), Suv (Radloff/Malov), SuvRaschmann, AYS I (Zieme).
- AYS I Peter ZIEME, *Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch*. Edition und Übersetzung der alttürkischen Version des Goldglanzsūtra (Suvarṇaprabhāsottamasūtra), Turnhout 1996 (Berliner Turfantexte XVIII).
- Barat Kahar BARAT, "A Turkic Chinese Transcription System", *Proceedings of the 38th Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Kawasaki, Japan: August 7-12, 1995*, (ed.) Giovanni Stary, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1996: 5-83.
- BHSD Frank EDGERTON, *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary: Volume II Dictionary*. New Haven 1953.
- BT I Georg HAZAI und Peter ZIEME, *Fragmente der uigurischen Version des „Jin'gangjing mit den Meister Fu“*. Berlin 1971.
- BT II Klaus RÖHRBORN, *Eine uigurische Totenmesse*. Berlin 1971.
- BT III Semih TEZCAN, *Das uigurische Insadi-Sūtra*. Berlin 1974.
- BT V Peter ZIEME, *Manichäisch-türkische Texte*. Berlin 1975.
- BT VII Georg KARA und Peter ZIEME, *Fragmente tantrischer werke in uigurischer Übersetzung*. Berlin 1976.

- BT VIII —, *Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas „Tiefer Weg“ von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti*. Berlin 1977.
- BT IX Şinasi TEKİN, *Maitrisimit no' Bitig I-II*. Berlin 1980 (Transliteration, Übersetzung, Anmerkungen und Indices).
- BT XIII Peter ZIEME, *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin 1985.
- BuddhUig II Şinasi TEKİN, *Buddhistische uigurica aus der Yuan-zeit*. Budapest 1980.
- DLT Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lûgati't-Türk*. Tıpkibasım / Facsimile, Ankara 1990.
- ÐTS V. M. NADELYAEV, D. M. NASILOV, E. R. TENİŞEV, A. M. ŞÇERBAK, *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad 1969.
- ED Gerard CLAUSON, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford 1972.
- Elverskog Johan ELVERSKOG, *Uygur Buddhist Literature*. Brepols, Turnhout 1997.
- EssenzŚl Peter ZIEME, "Der Essenz-Śloka des Saddharmapūṇḍarīka-Sūtras", *Varia Eurasistica. Festschrift für Professor András Róna-Tas*. Szeged 1991: 248-269.
- Faltb. Georg HAZAI, "Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches", *Altorientalische Forschungen*, 3, 1975: 91-108.
- GrOt Talât TEKİN, *A Grammar of Orkhon Turkic*. Indiana University Publ., Bloomington 1969.
- Hamilton James Russell HAMILTON, *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prenses Masalının Uygurcası*. Çev. E. Korkut, İ. Birkan, TDAD 11, Simurg yay. Ankara 1998.
- Hirakawa, Akira HIRAKAWA, *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Tokyo 1997
- Hôbôgirin 法寶義林 *Hôbôgirin. Dictionnaire encyclopédique du bouddhisme d'après les sources chinoises et japonaises*. Publié par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Institut de France avec le patronage de l'Académie du Japon et le concours de l'École Française d'Extrême Orient et de la Maison Franco-japonaise de Tôkyô, I-VII (1929-1994), Répertoire du Canon bouddhique sino-japonais 1978.

- HT VII Klaus RÖHRBORN, *Xuanzangs Leben und Werk. Teil 5. Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII*. VSUA Band 34, Wiesbaden 1991.
- HT VIII —, *Xuanzangs Leben und Werk. Teil 3. Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII*. VSUA Band 34, Wiesbaden 1996.
- HT X Semih TEZCAN, *Eski Uygurca Hsüan tsang biyografisi, X. Bölüm*. Ankara 1975 (çoğaltma).
- JapEngBudDic *Japanese-English Buddhist Dictionary*. Tokyo 1979.
- KaşZieme Peter ZIEME, "Kaşgarî ve Türkçe Turfan Metinleri", *Bilimsel Bildiriler 1972*, TDK, Ankara 1975: 463-468.
- KurzUygLit Mehmet ÖLMEZ, "Kurzer Überblick über die Buddhistische-Übersetzungsliteratur in Alt türkisch", *Çağdaş Türk edebiyatına Eleştirel Bir Bakış, Nevin Önberk Armağanı*, Ankara 1997: 225-256.
- Lobpreis Jens Peter LAUT und Peter ZIEME, "Ein zwei sprachiger Lobpreis auf den Bäg von Kočo und seine Gemahlin", *Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung*. Yay. J.P. Laut, K. Röhrborn, Wiesbaden 1990: 15-36.
- Malov S. Ye. MALOV, *Yazık jyoltıh Uygurov: Slovar' i grammatika*. Alma-Ata 1957.
- MW Monier MONIER-WILLIAMS, *A Sanskrit-English Dictionary, Etymologically and Philologically Arranged with Special Reference to Cognate Indo-European Languages*. Oxford 1899.
- Morohashi Tetsuji MOROHASHI, *Dai kanwa jiten*. I-XII, Tokyo 1974 (tıpkıbasım).
- Nakamura Hajime NAKAMURA, *Bukkyōgo dai jiten*. I-II, Tokyo 1976.
- Nobel Johannes NOBEL, *Suvarnaprabhāsasottamasūtra. Das Goldglanz-Sūtra, ein Sanskrittext des Mahāyāna-Buddhismus*. I. Band. Leiden 1958.
- OTWF Marcel ERDAL, *Old Turkic Word Formation*, I-II. Wiesbaden 1991.
- PW VII Ś-H Otto BÖHTLINGK und Rudolph ROTH, *Sanskrit Wörterbuch*. Siebenter Theil, St. Petersburg 1872-1875.

- Radloff Wilhelm RADLOFF, *Ťišastvustik*. St. Pétersburg 1910.
- SH W.E. SOOTHILL and L.HODOUS, *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*. London 1937.
- ShōĀgam/Ava Masahiro SHŌGAITO, *On the Two Buddhist Uigur Texts: with Special Reference to the Avadānas Suitable to Avalokiteśvara-sūtra and Āgama-Sūtra*. I-II. Kobe 1982-1984.
- ShōAbhi I-II —, *Studies in the Uighur Version of the Abhidharmakośabhāṣya-tīkā Tattvārthā, Volume I, Text, Translation and Commentary*. Shokado 1991; *Volume II, Text, Translation, Commentary and Glossary*. Shokado 1993; *Volume-III, Facsimile Text with Introduction*. Shokado 1993.
- Suv Wilhelm RADLOFF, S. Ye. MALOV, *Suvarṇaprabhāsa* I-II. Sanktpeterburg 1913; III-IV 1917.
- SuvKaya Ceval KAYA, *Uygurca Altun Yaruk: Giriş, Metin ve Dizin*. Ankara 1994.
- SuvRaschmann Simone RASCHMANN, "Aus den Vorarbeiten F.W.K. Müllers zum *Altun Yaruk Sudur*", *Bahşı Ögdisi*. J. P. Laut, M. Ölmez. Freiburg/İstanbul 1998: 295-304.
- Taishō J. TAKAKUSU, K. WATANABE, *Taishō shinshū daizokyo*. c. 16. Tokyo.
- TezcanTürk Semih TEZCAN, "Gibt es einen Namen Kök-Türk wirklich?", I. Baldauf / K. Kreiser / S. Tezcan (edd.): *Türkische Sprachen und Literaturen. Materialien der ersten deutschen Turkologen-Konferenz Bamberg, 3.-6. Juli 1987*. Wiesbaden 1991: 357-375.
- TochSp E. SIEG und W. SIEGLING, *Tocharische Sprachreste, Sprache B*. Göttingen 1949.
- TochEl Werner THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch, Band II: Texte und Glossar*. Heidelberg 1964.
- Tot. Peter ZIEME und Georg KARA, *Ein uigurisches Totenbuch, Nāropas Lehre in uigurischer Übersetzung von vier tibetischen Traktaten nach der Sammelhandschrift aus Dunhuang British Museum Or. 8212 (109)*. Budapest 1978.
- TS 7 *Türkçe Sözlük, I-II*. TDK, Ankara 1983.
- TT VII G. RACHMETI, *Türkische Turfan-Texte VII*. Berlin 1936.
- U F.W.K. MÜLLER, *Uigurica* (I)-IV. Berlin 1908-1931.

- UigWb Klaus RÖHRBORN, *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Lieferung 1 a – agrig. Wiesbaden 1977; Lieferung 2 agriglan- – anta. Wiesbaden 1979; Lieferung 3 anta – asanke. Wiesbaden 1981; Lieferung 4 asankelig – ayat. Wiesbaden 1988; Lieferung 5 ayatıl- – ämgäklig. Wiesbaden 1994.
- Vásáry ISTVÁN VÁSÁRY, “Çöp and its Derivatives: A Turkic Family of Words and their Reflections in Hungarian”, *Journal of Turcology* 2, 1994: 273-292.
- WbMyth *Wörterbuch der Mythologie: Götter und Mythen des indischen Subkontinents*. Yay. H. W. Haussig, Klett-Cotta 1984.
- Williams Paul WILLIAMS, *Mahāyāna Buddhism, The Doctrinal Foundations*. Routledge, London and New York 1989.
- Wogihara Unrai WOGIHARA, *Kan'yaku taishō bonwa dai jiten*. Tokyo 1979.
- WorldBuddh *The World of Buddhism*, yay. H. Bechert, R. Gombrich, reprinted 1993 (first paperback ed. 1991).
- XuanZieme Peter ZIEME, “Xuanzangs Biographie und das Xiyuji in alttürkischer Überlieferung”, *Buddhistische Erzählliteratur und Hagiographie in türkischer Überlieferung*. Yay. J.P. Laut, K. Röhrborn, Wiesbaden 1990: 75-107.
- ZIEME Peter ZIEME, “Uigurische Sukhāvātīvyūha-Fragmente”, *Altorientalische Forschungen* 12, 1985: 129-149.

